

SOCIÁLNÍ PRÁCE S INTERAKCEMI RODIN

VÝUKOVÝ MATERIÁL SPRB1122 SOCIÁLNÍ PRÁCE S
RODINAMI

CÍL: Naučit se hledat a reflektovat svůj vlastní přístup sociálního pracovníka ke klientům s akcentem na oblast rodin
→ **Hledání** odpovědi na otázku: „*Jaká je programová teorie sociální práce s rodinami v sociálně-právní ochraně dětí a sociálních službách ČR?*“

VÝUKOVÝ MATERIÁL
RODINAMI

Jaká je **programová teorie** sociální práce s rodinami v sociálně-právní ochraně dětí a sociálních službách ČR?

Podle Danermark a kol. (2005) je **úkolem sociálních věd** emancipovat společnost od nevědomosti a z ní plynoucích omezení, v případě sociálních věd aplikovaných také emancipovat společnost od problémů.

Pro dosažení tohoto cíle je důležité rozšiřování a prohlubování **znalostí oborů**, současně však platí, že na rozvoj sociálních oborů existuje **řada pohledů** a je využívána **řada výzkumných modelů** (Babbie, 2010).

Zároveň sociální vědci jako Sayer (2003) nebo Houston (2010) upozorňují, že pro obohacování a využívání znalostní báze není žádoucí prostá kumulace poznatků, ale je potřeba usilovat o jejich **reflexi, generalizaci a přenositelnost**, jen tak může docházet k rozvoji oboru a adekvátním reakcím na aktuální společenské problémy.

Program = Přístup (sociálního pracovníka) = soubor zdrojů, aktivit a očekávaných výsledků zaměřených na jeden nebo více cílů (H. T. Chen, 2015; Newcomer et al., 2010).

Programy jsou podrobněji konceptualizovány pomocí **teorie programů** – zlepšují zobecnitelnost výsledků evaluace, postupují v teorii sociálních věd a dosahují konsenzu při plánování programů (Conrad & Miller, 1987).

Pokud teorie programu zahrnuje explicitní vyjádření základních předpokladů o tom, jak by měl program fungovat, pak je potenciál užitečnosti programu (Newcomer et al., 2010) mnohem větší.

Pro Pattona (1994) je programová teorie vyjádřením **přístupu aktérů**. Pro Katz et al. (2021) je praxe sociální práce složená z různých prostředí, přičemž jádrem přístupu jsou agregované konkrétní činnosti, které vedou ke změně v životě klientů.

Jaká je **programová teorie** sociální práce s rodinami v sociálně-právní ochraně dětí a sociálních službách ČR?

Programová teorie jako konceptualizace

Danemark a kol. (2005) zdůrazňují, že mít ani sdílet **znalost reality** není možné bezprostředně, vždy je nezbytně **konceptně zprostředkována**. Objekty společenských věd lze proto chápat pouze prostřednictvím pojmů.

K zajištění toho, aby všichni pracovali se stejnou definicí a mentálním obrazem pojmu, je potřeba jeho **konceptualizace** (Berg, 2001).

Mueller (2011) konstatuje, že cílem konceptualizace ve společenských vědách je **standardizovat** význam klíčových pojmů. A dále, že rozvoj teorií a konceptů proto nemusí být pouze prostředkem ke zlepšení kvality empirických studií, pro sociální vědy může být také cílem sám o sobě.

Pro oblast sociální práce například Payne (2020), Cheetham et al (1992) nebo Kjørstad (2019) upozorňují, že je stále patrný nedostatek poznatků a modelů o **vlivu intervencí sociálních pracovníků na životní situace klientů**.

Současně je patrná obava z nemožnosti jejich **generalizace** a **přenositelnosti**, protože přístupy sociálních pracovníků se zdají být vysoce individualizované s ohledem na jedinečnost klientů, komplikovanost problémů cílových skupin, služeb, organizací apod.

Jaká je programová teorie **sociální práce** s rodinami v sociálně-právní ochraně dětí a sociálních službách ČR?

Konceptualizace sociální práce jako práce s **interakcemi**

Takto pojatá sociální práce se může opřít například o tvrzení Simmel (1997), že společnost podle existuje tam, kde je několik individuů ve vzájemném **vztahu**. Nebo tvrzení Giddense (1984), že člověk realizuje svůj život skrze adekvátní **spojení** mezi lidmi. Podle Strmisky (1996) **každá entita** lidského života je popsitelná pomocí sociálních interakcí.

Strmiska (1996) vymezuje **interakce** jako vzájemné působení dvou nebo více činitelů, blíže pak, že jsou to takové procesy, jejichž podstatou je působení jednoho jednajícího na jiného jednajícího, „jednající činitel“ může zahrnovat jednotlivce, skupiny jednotlivců i části sebe sama, souhrnně se pak hovoří o aktérech sociálních interakcí. Strmiska (1996) dále zmiňuje, že **interakce** se rozvíjí na různých úrovních a hladina úrovně je dána vymezením jednajících / aktérů interakcí, a to od jednotlivých osob až po komplexní sociální systémy.

Interakce jsou centrem každodenního života člověka. Na nejjednodušší úrovni lidé sociálně interagují s členy **rodiny** v domácnosti, se sousedy v obci, s úředníky v bance, prodavači na trhu atd. (Dautenhahn, 2007).

Jaká je programová teorie **sociální práce** s rodinami v sociálně-právní ochraně dětí a sociálních službách ČR?

O přístupu sociálního pracovníka lze podle Payne (2020) hovořit od momentu, kdy v praxi začne se svými klienty uskutečňovat obdobné typy **interakcí**. Klienta například Navrátil (1992) vymezuje jako člověka, který vstoupí do **interakce** se sociálním pracovníkem.

Pro Musila (2013) je tak základní podmínkou pro výkon sociální práce je **porozumění** interakcím mezi lidmi a subjekty jejich sociálního prostředí, přesněji řečeno řetězením vzájemných akcí a reakcí mezi klienty a subjekty jejich životních situací.

Podobně Payne (2006) nebo Hennessey (2011) zdůrazňují, že podstatou sociální práce je realizování pomoci v síti mezilidských **vztahů**, které mohou mít nejrůznější podobu a úkolem sociální práce je věnovat pozornost těm vztahům, které jsou (také potenciálně) problematické.

Jaká je programová teorie **sociální práce** s rodinami v sociálně-právní ochraně dětí a sociálních službách ČR?

Konceptualizace sociální práce jako **sociálního jednání**

- WEBER:
- **lidské chování**: všechna vnější a vnitřní konání, opomíjení nebo i strpení něčeho atd.
- **jednání**: je podřízeno lidskému chování a odlišuje se tím, že jednající individuum nebo jednající skupina spojují se svým chováním nějaký subjektivní smysl, většinou u uvedomovaný
- **sociální jednání**: je podřízeno jednání a odlišuje se tím, že míněný subjektivní smysl jednání vztahuje na chování ostatních a podle něhož se průběh jednání orientuje
- ze sociálního jednání následně vznikají složitější **sociální útvary**, které jsou udržovány v chodu prostřednictvím konkrétních jednání a jejich orientací na určité aktéry
- **vzniká a udržuje se a zaniká** tak např. skupina, instituce, konflikt, tržní směna, konkurence, solidarita, naděje, prostituce, přátelství, pieta atp.
- jednáním se také **kanalizují** určité hodnoty, které aktér vyznává, zároveň jsou pro něj důležitá pravidla a očekávání, plynoucí ze sociálních rolí, které hraje, nebo cílové orientace, které zamýšlí

Sociální práce:

→ **sociální práce je sociální jednání profesně orientované na chování aktérů životní situace jednotlivců nebo skupin, s úmyslem ovlivnit chování těchto aktérů tak, aby jejich interakce byly vzájemně přijatelné**

Jaká je programová teorie sociální práce s **rodinami** v sociálně-právní ochraně dětí a sociálních službách ČR?

Nalézt odpovídající definici rodiny je **obtížné** nejen s ohledem na různé oblasti použití tohoto pojmu, ale i vzhledem k proměnlivým hodnotovým východiskům v závislosti na kulturním a civilizačním prostředí dané společnosti.

V jednotlivých vědních odvětvích a jejich partikulárních oborech se proto význam tohoto termínu **liší** v závislosti na metodologických postupech (které jsou samy o sobě variabilní), oblasti výzkumu a pojmovém ústrojí.

Je proto **nemožné** hovořit o jediném pevném všeobecně přijímaném pojmu rodiny, ale spíše o jednotlivých aspektech a proměnlivých variantách tohoto termínu tak, jak se odrážejí v různých vědních oborech.

Rodina v nejširším pojetí je chápána jako **celek** rozličných **konstelací** takové formy života, která obsahuje minimálně dvougenerační soužití dětí a rodičů, má trvalý charakter a vykazuje pevné vazby mezigenerační a vnitrogenerační solidarity.

Rodina jako sociální **celek** spojený na základě příbuzenské mezigenerační vazby je v tomto pojetí ve své podstatě neměnnou sociální **institucí**, která jako taková existuje v každém kulturním prostředí a je v něm sociálně uznávána.

Další konkrétní znaky rodiny považované za její nezbytné charakteristiky jsou **variabilní** v závislosti na sociokulturním prostředí a na konkrétních formách rodinného soužití přítomných v čase a prostředí.

Jaká je programová teorie sociální práce s **rodinami** v sociálně-právní ochraně dětí a sociálních službách ČR?

V současné společnosti lze pozorovat **tendence** k co nejširšímu vymezení pojmu rodiny tak, aby se stal relevantním pro jakoukoli formu soužití dvou či více lidí bez závislosti na mezigeneračním elementu, na přítomnosti dětí či na jakékoli institucionální vazbě.

S ohledem na široké možnosti definování rodiny je pro politické účely (politiku sociálního zabezpečení) nutné vymezit jednotlivé společensky relevantní funkce rodiny. Právě ohled na oblasti, v nichž rodina poskytuje společnosti **těžko a nákladně nahraditelné služby**, se musí stát jedním z určujících elementů pro vymezení oblasti rodiny ve vztahu vůči jiným formám lidského soužití v malých sociálních skupinách.

Mezi základní funkce rodiny v tomto smyslu patří **funkce reprodukční, socializační, sociálně-ekonomická a regenerační**. Někdy se hovoří rovněž o funkci tvorby lidského kapitálu ve smyslu přípravy dítěte na plnohodnotný život člověka ve společnosti. Právě **tvorba lidského kapitálu** je téměř výhradní doménou rodiny, jejíž funkce je v této oblasti nenahraditelná.

S ohledem na základní biologické a funkcionální charakteristiky lze v evropském a českém prostředí chápat rodinu v nejširším smyslu za **sociální jednotku**, jejímž ustavujícím znakem je soužití minimálně dvou generací v přímé příbuzenské linii (rodič-dítě) a vedlejšími znaky je plnění základních rodinných funkcí a žádoucích, nicméně nikoli nezbytných, právně-institucionálních zakotvení ve společnosti. Příbuzenský vztah může být založen na právních institutech, které nejsou založeny na biologickém rodičovství (např. osvojení).

Jaká je programová teorie sociální práce s rodinami v **sociálně-právní ochraně dětí** a sociálních službách ČR?

Ochranou dětí rozumíme ochranu souboru práv a oprávněných zájmů dítěte, která je předmětem činnosti mnoha orgánů a fyzických a právnických osob v různých oblastech působnosti. Je zakotvena v právních předpisech nejen v oblasti rodinněprávní a sociální, ale též např. v předpisech trestních, občansko-právních, školských, zdravotnických aj.

Sociálně-právní ochrana dětí je pojmem užším než pojem „ochrana dětí“. Představuje zajištění práva dítěte na život, příznivý vývoj, na rodičovskou péči a život v rodině, též práva dítěte na identitu, svobodu myšlení, svědomí a náboženství, na vzdělání a zaměstnání.

Sociálně-právní ochrana náleží bez ohledu na státní občanství **všem dětem**, které se nacházejí na území České republiky. Rozdíl spočívá pouze v rozsahu, v jakém se sociálně právní ochrana poskytuje.

Předním hlediskem poskytování sociálně-právní ochrany dětí je **nejlepší zájem, prospěch a blaho dětí**, ochrana rodičovství a rodiny a vzájemné právo rodičů a dětí na rodičovskou výchovu a péči, s přihlédnutím k širšímu sociálnímu prostředí dítěte.

Jaká je programová teorie sociální práce s rodinami v **sociálně-právní ochraně dětí** a sociálních službách ČR?

Orgány sociálně-právní ochrany dětí jsou (SPOD **zajišťují**):

- obecní úřady obcí s rozšířenou působností (městské úřady, ve statutárních městech magistráty a úřady městských obvodů, v Praze - úřady pověřených městských částí),
- obecní úřady,
- krajské úřady (v Praze Magistrát hl. města Prahy),
- Ministerstvo práce a sociálních věcí a
- Úřad pro mezinárodněprávní ochranu dětí.

Sociálně-právní ochranu dětí zajišťují také obce a kraje v samostatné působnosti, komise pro sociálně-právní ochranu dětí a další právnické a fyzické osoby, jsou-li výkonem sociálně právní ochrany pověřeny, které však nejsou orgány sociálně-právní ochrany dětí.

Údaje obsažené ve **spisové dokumentaci** týkající se dítěte je obecní úřad obce s rozšířenou působností oprávněn využít pouze v zájmu dítěte.

Nahlížet do spisové dokumentace vedené o dítěti, nejde-li o část týkající se správního řízení, je oprávněn na základě písemné žádosti pouze rodič dítěte, kterému náleží rodičovská zodpovědnost, nebo jiná osoba odpovědná za výchovu dítěte nebo jejich zástupce na základně písemně udělené plné moci.

Jaká je programová teorie sociální práce s rodinami v **sociálně-právní ochraně dětí** a sociálních službách ČR?

Jedním ze základních principů sociálně-právní ochrany je působení směřující k **obnově narušených funkcí rodiny**.

Těžiště sociálně-právní ochrany spočívá v preventivním a výchovném působení.

Pracovníci orgánu sociálně-právní ochrany **působí** na rodiče, aby plnili povinnosti vyplývající z rodičovské zodpovědnosti.

Jednají s nimi za účelem odstranění nedostatků ve výchově a zprostředkovávají rodičům další odbornou pomoc. Mají oprávnění **navštěvovat** domácnost rodičů a ověřovat, v jakých podmínkách dítě žije.

Dále mají oprávnění **vyžadovat** zprávy ze škol, zdravotnických zařízení a dalších institucí o kvalitě péče rodičů či o chování dítěte.

Mají právo **zjišťovat** stanovisko samotného dítěte.

Pracovníci jsou v osobním **kontaktu** s dítětem vykazujícím výchovné problémy a působí proti opakovaným poruchám v chování a jednání.

Významným nástrojem sociálně-právní ochrany je proces **vyhodnocování** situace dítěte a jeho rodiny, zpracování individuálního plánu ochrany dítěte a realizace případových konferencí.

Jaká je programová teorie sociální práce s rodinami v **sociálně-právní ochraně dětí** a sociálních službách ČR?

V případě, že uvedená opatření nepřispějí ke zlepšení poměrů dítěte nebo jeho chování, může orgán sociálně-právní ochrany **uložit** rodičům na základě rozhodnutí povinnost využít odbornou poradenskou pomoc. Toto oprávnění má jen orgán sociálně-právní ochrany.

Orgán sociálně-právní ochrany (popřípadě soud) může vyslovit rodiči či dítěti **napomenutí**, stanovit nad výchovou dítěte **dohled** nebo uložit rodičům či dítěti **omezení**.

Pouze soud může rozhodnout o dočasném **odejmutí** dítěte z rodiny a jeho umístění do střediska výchovné péče, zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc nebo do zdravotnického zařízení, vyžaduje-li to zájem dítěte a předchozí opatření byla neúčinná.

V případech, kdy je dítě vážně ohroženo či vyžaduje-li to jeho zájem, je orgán sociálně-právní ochrany oprávněn podat návrh soudu na **nařízení** ústavní výchovy, na **vydání** předběžného opatření a **odejmutí** dítěte z rodiny, na **omezení** či **zbavení** rodičů rodičovské zodpovědnosti apod.

Jaká je programová teorie sociální práce s rodinami v sociálně-právní ochraně dětí a **sociálních službách ČR**?

System sociálních služeb v ČR je upraven **zákonem č. 108/2006 Sb.**, o sociálních službách a Vyhláškou MPSV č. 505/2006 Sb., kterou se provádějí některá ustanovení zákona o sociálních službách. Sociální služby nabízejí pomoc a podporu lidem v nepříznivé sociální situaci ve formě, která zaručuje zachovávání lidské důstojnosti, ctí individuální lidské potřeby a současně posiluje schopnost sociálního začleňování každého jednotlivce do společnosti v jeho přirozeném sociálním prostředí.

Zákon o sociálních službách nabízí klíčové **nástroje**:

- Každému člověku garantuje bezplatné sociální poradenství.
- Nabízí velmi pestrou nabídku sociálních služeb, ze které si člověk může svobodně vybírat podle svého uvážení, finančních možností či dalších individuálních preferencí.
- Poskytuje sociální dávku lidem, kteří jsou závislí na pomoci jiné osoby (příspěvek na péči).
- Garantuje, že poskytované služby budou pro uživatele bezpečné, profesionální a přizpůsobené potřebám lidí.
- Vytváří prostor pro spolupráci lidí na procesech rozhodování o rozsahu, druzích a dostupnosti sociálních služeb v jejich obci či kraji.

Sociální služby jsou souhrnem odborných činností, které pomáhají člověku řešit nepříznivou sociální situaci. Protože jsou příčiny těchto situací různé, existuje celá škála druhů sociálních služeb.

Jaká je programová teorie sociální práce s rodinami v sociálně-právní ochraně dětí a **sociálních službách ČR**?

Sociálně-aktivizační služby pro rodiny s dětmi

Posláním služby je podporovat rodiny s dětmi, u kterých je ohrožen vývoj dětí, způsobený čistou nebo kombinovanou krizovou sociální situací, kterou sami nedokážou řešit. Díky poskytnuté podpoře mohou rodiny s dětmi lépe uplatňovat svá práva a oprávněné zájmy. Rodiče jsou podporováni v prohlubování svých rodičovských schopností a dovedností tak, aby o své děti mohli sami odpovědně a řádně pečovat.

Základní **činnosti** poskytované dle zákona:

- výchovné, vzdělávací a aktivizační činnosti
- zprostředkování kontaktu se společenským prostředím
- sociálně terapeutické činnosti
- pomoc při uplatňování práv, oprávněného zájmu a při obstarávání osobních záležitostí

Mimo to je v rámci každé registrované sociální služby povinnost poskytovat **základní sociální poradenství** (např. odkaz na soc. službu, která odpovídá potřebám zájemce v případě, že takovou službu sama služba neposkytuje).

Klientem SLS jsou rodiny s dětmi: děti ve věku do 18 let, děti nenarozené – rodina, která je v očekávání dítěte

Může se jednat o **rodiny**: úplné, neúplné, rodiny, kdy se dítě nachází z různých důvodů mimo rodinu a rodina usiluje o jeho navrácení, rodiny ohrožené umístěním dítěte mimo rodinu, rodiny s dětmi v agendě SPOD, rodiny s dětmi mimo agendu SPO

Jaká je programová teorie sociální práce s rodinami v sociálně-právní ochraně dětí a **sociálních službách ČR**?

Sociálně nepříznivé **situace**, na které sociálně aktivizační služby pro rodiny s dětmi reagují:

- a) Existence rizika ohrožení dítěte
- b) Rodina toto riziko nedokáže zvládnout vlastními silami

Typy sociálně nepříznivých **situací**:

- ztráta bydlení včetně rizika ztráty bydlení - nevyhovující podmínky bydlení
- zadluženost rodiny
- závislost některého z členů rodiny na návykových látkách, gamblerství
- nepříznivý zdravotní stav některého z členů rodiny
- výchovné a vzdělávací problémy dětí
- domácí násilí v rodině
- vztahové problémy, rozvat v rodině
- nezaměstnanost a z toho plynoucí obtíže ovlivňující život rodiny s dětmi
- nedostatečné kompetence rodičů (výchovné, intelektové, sociální nezralost...)
- diskriminace rodin v oblasti bydlení, zaměstnání, zdravotní péče atd. a další systémové překážky v uspokojování potřeb rodin
- chudoba rodin a neuspokojené základní životní potřeby

Konceptualizace přístupu jako programové teorie realistické evaluace

Pawson a Tilley (2011) **kontext** konceptualizují jako charakteristiky podmínek, za nichž určitý jev nastane, nebo nenastane. Podle Kaziho (2003) jsou kontextem dřívější jevy, stavy jevů, předcházející (pre-existing) před jevy generativními. Jsou to takové struktury v životních situacích lidí, u kterých trvá delší dobu, než se změní ve srovnání s mechanismy.

Jak uvádí White (1997), soustředění pozornosti na výsledek bez **kontextu** může učinit některé složitosti procesu sociální práce imunní vůči analýze. Podobně Blom, Morén (2010) poukazují, že kontextové ukazatele sociální práce je nutno s ohledem na otevřenou povahu společnosti sledovat a provádět jejich analýzu.

Mechanismy jsou ty jevy, které jsou spuštěny kontextem a vyvolávají výsledky (Pawson, 2011). Kazi (2003) vymezuje mechanismy jako faktory v podmínkách klientů, které ovlivňují výsledky tím, že je umožňují (tj. pomáhají jejich dosažení), nebo tím, že je znemožňují (tj. zabraňují jejich dosažení).

Podle Danemarka a kol. (2005) je vysvětlení sociálních jevů odhalením příčinných **mechanismů**, kterými byly jevy vyvolány, základní úlohou výzkumu. Kazi (2003), Astbury, Leeuw (2010) nebo Kjørstad (2019) vidí v popisu mechanismů schopnost nahlédnout dovnitř **černé skříňky** intervenujících sociálních procesů, které jsou umístěny mezi účinností intervencí a jejich efekty, komplexní porozumění fungování programů se bez otevření černé skříňky intervence nemůže obejít.

Výsledky jsou zamýšlené a/nebo nezamýšlené důsledky kontextem aktivovaných mechanismů (Pawson, 2011). Podle Kaziho (2003) jsou to jevy v životních situacích klientů jako výslednice interakcí různých částí v odlišných úrovních životních situací klientů.

Je problematické vysvětlit **výsledky** jejich prostým spojením s dalšími jevy, je potřeba o nich vést debatu jako o důsledcích kauzálních mechanismů působících v různých prostředích, teorie by tedy měly obsahovat nejen popis zkoumané situace, ale také vysvětlení, co ji přineslo (Danemark a kol., 2005).

Tímto způsobem mohou být utvářeny teorie, které jsou prakticky adekvátní, tj., které jsou svojí strukturou v souladu s jinými znalostmi a proto mohou fungovat i v jiných kontextech (Sayer, 2003).

Klíčka připevněná k oknu, několik metrů nad zemí, zajišťující dítěti v něm příjemný pobyt na čerstvém vzduchu, zatímco se matka věnovala kupříkladu domácím pracím, 1934. (via fotohistorie.cz)

